

ХЕРЦЕГ-НОВИ У ДОМАЋОЈ БЕЛЕТРИСТИЦИ 19. И 20. ВИЈЕКА

„Има градова који имају своју душу, то су они градови који имају своју прошлост. У томе су градови слични људима.“

Јован Дучић

Херцег-Нови је најмлађи бокелски средњовјековни град. Највише је страдао и најдуже од свих је чекао своју слободу. Његов постанак и развој могу да се прате у широким оквирима наших историјских збивања. Постављен на вјетрометини између Дубровника и Котора као стражар на вратима низа градића и насеља која је и силнијима тешко било и чувати, а камо ли очувати, имао је тешку судбину малог и незаштићеног, која је испи-сана језивим казивањима летописца.

Рођен и у патњама, одрастао и остарио познат нам је само као Твртков градић којег наслеђују нови владари и за њега се узалуд боре пред свјетским моћницима. Зато нема својих митова и легенди, јер није толико стар као други бокелски градови, чије поријекло потиче из неизвјесних предања. Ни његова знатно старија област Драчевица, давно насељена словенским живљем, нема мутне магичне приче о постанку. Иако највише угрожаван и тлачен, мало у слободи, а предуго у ропству, све до почетка нашег вијека, одувijek је имао здраву животну снагу да на један виши, етички начин одолијева завојевачима. На тај начин одржавао је своју вишу слободу под војничким и политичким патњама. Креативни дух нашег човјска показао се и оваје веома борбен, па је тако и савлађивао сваки израз и калемљење туђинштине, која је нестајала кала и његова окупаторска власт. Свакако да је без хиперболе писао Марко Цар да је Херцег-Нови „морална престоница Боке Которске“ баш у том смислу етичке чистоте „гдје је туђинска најезла досад најмање могла да пусти коријена“.¹ Истина, и остали градови Боке, који су сваки имали мање-више специфичне услове останка, обзиром на толике најезде и разарања, очували су не само своју физиономију него и

¹ Марко Цар, Наше Приморје, Срп. књ. задруга, Београд, 1933, с. 84.

свој карактер, што се најбоље види кроз њихово разнопрето стваралаштво и сачувана историјска свједочанства.

Због тога се с правом могу на Херцег-Нови примијенити поменуће Дучићеве ријечи, које овај познати пјесник наставља: „Те градове треба први пут видети у извесни месец и извесни сат дана . . . То су тренуци кад се духовно одваја од материјалног и везује за нашу мисао и утапа са нашом душом у заједничку ефемерну судбину. Тада се осећа душа града како иде — поред вас, пред вама, узастопце за нама“.²

Ово пјесниково виђење града као живог бића лијепо тумачи београдски естетичар и есејиста Драган Јерсемић: „Херцег-Нови постаје југословенски град, отворен за цео свет . . . Да би један град стекао душу није довољно ни да има значајну прошлост, ни да има леп положај, благу климу и разноврсну флору него да своју прошлост и садашњост негује, непрестано дограђује и опева. Сваки град се гради два пута: први пут од камена и шпала, други пут од речи и духа. Један град није велики ни по свом обиму, ни по броју намештава и трговина, ни по лепоти кућа него по легендарном орсолоу који му је створио дух људски од љубави и симпатија за његову историју, конфигурацију земљишта и флору, за његове улице и перивоје, за његове људе и атмосферу на његовим улицама. Херцег-Нови с правом има овај ореол и може се волети по правилу, а не по изузетку“.³

Саткан од природних њепота и трагичних људских немира, често залијеван крвљу и сузама, примјерима крајње нечовјечности и великих хуманих дјела, одрастао је у специфичној импресивној средини из које се родила народна умотворина у којој се као у средњовјековној каменој розети преплићу лирско и епско, жалост и срећа, различите и фантастичне игре природних стихија и људске ријечи. Као слике по платну ничу утисци које запажају људско око и срце, преливају се и слажу у стихове и прозу од давнина, од искона. Сама природа овога краја највећи је поета у својим шароликим и промјенљивим елементарним играма. Она и даје подстрек људској мисли и перу. То добро знају доморони и сви који овамо долазе брзо запажају. То су увидјели и први људи који су се овдје насељавали, а о њима мало знамо као и о доцнијим илирским, романским и грчким кретањима, о којима често казују антички писци. Културни људи, са и без елеганције у стилу писања, и поред умјетничког израза као прогнаци трагични португалски пјесник Флавио Еборензе, или један путописац као Евлија Челебија, сав у оријенталним хвалоспјевима, који су не само фантастични него и фанатични, па до на-

² Јован Дучић, Друго писмо из Швајцарске, Градови и химере, Сабрана дјела, књ. II, Сарајево, 1969, с. 30.

³ Драган М. Јерсемић, Херцег-Новоме у част, предговор књизи Душана Костића, Импресије — Виђења Херцег-Новога, Херцег-Нови, 1976, с. 7. и 9.

ших дана, пишу о граду и његовим неуспелим њепотама које га окружују, пишу и чини нам се као да се у мислима и изразима не понављају него снако на свој умјетнички, или сасвим прозаични, калуп исказују што су доживјели.

Наше народне умотворине под овим поднелбљем у свим облицима језичког стваралаштва наше су погодне тле свога постанка, развоја и његовања. То благо скупаљали су наши први етнографи.²

Послије њих долази ријеч умјетничке поезије и написа у свим формама прозе. У овом осврту изнијећемо све оно колико нам је познато и што је карактеристично за излагање. Ограничили смо се на оно главније што је о томе написано у стиху, приповијетки, роману, путопису и есеју. Нијесмо могли да не споменемо и оне добро познате ауторе и њихово стваралаштво без обзира што тиме, али на посебан начин, понављамо већ добро познате текстове. Истина, то се чини само у два случаја у којима се није могла заобићи личност аутора и фрагмент из његовог стваралаштва, јер би се тиме окрњила вредност овога написа.

На почетку прошлог вијека бави се белетристиком црногорски господар митрополит Петар I Петровић — Његош, чије књижевни дјело није познато ни данас широј јавности. Његов боравак у Херцег-Новоме није остао необиљежен у његовим стиховима, као ни крупни догађаји тога времена. О томе мало каже, али ипак спомиње Херцег-Нови и његове прваке. У својој Четвртој црногорској пјесми, у којој, као и у претходнима, описује војевања Црногораца са Приморцима против заједничког непријатеља, казује неке детаље са историјском подлогом:

„Кажн право, од Ловћена виле,
Је а' лијено погледати било:
Кад владика Приморју иђаше,
Черногорце уз се вођаше?
Три приморска града околно,
И Французе у ње затворио.

² Карашић је, послнје упознавања Боке, писао: „Може бити да никакво мјесто у народу нашем није тако важно и знатио за језик наш као Бока. Овде се може чути мноштво правијех словенскијех ријечи, које се амо у нашем крајевима нигдје не гопоре“. Бока Которска, Етнографски списи, Изабрана дела, Београд, Просвета, 1969, 239. Ту даје и кратак опис Херцег-Новога (254). Скупљао је овдје, као и у осталим крајевима, обије врсте народних пјесама, Српске народне пјесме, књ. I, 405—407.

В. Богишић, Народне пјесме из старијих, највише приморских, записа, Гласник Српског ученог друштва, књ. I, Београд, 1879, 162—168.

Овај посао наставили су, поред других, Врчевић и Вељко Радојевић: Радмила Пешин, Вук Врчевић, Београд, 1967. Библиографија, с. 195—209.

Максим Злоковић, Библиографија Вељка Радојевића, Бока, 12, 1980, 349—360.

Французи се задуго бранише,
 Пак најпосле сви се предадоше,
 Освојитељ лијепо управља:
 У градове началнике ставља.
 Он у Котор собом отишао,
 А у Будву Јакова послао,
 У град Нови Бурасовић Васу,
 Који он је од овдај на гласу.“⁵

Често понављани Његошеви стихови о Херцег-Новоме, у којима је, на њему својствен умјетнички израз, усно да лирске елементе повеже у хомогену цјелину са епским казивањем о побједи Црногораца над Топал-паном код Каменог у борбама за ослобођење Херцег-Новог 1687. г. овдје се наводе само у првом дијелу, у лирском опису града који је и до данас остао непревазиђена метафора:

„Нови Граде, сједиш крај мора
 и валове бројиш низ пучину,
 како старац, на камен сједећи,
 што набраје своје бројанице.“⁶

Спомињемо и често цитиране стихове Љубе Ненадовића, који немају умјетничку вриједност, али су бисочут у нарацији белетристичког изрази о нашем граду:

„Нови, чудно мјесто, пуно сваког чара,
 Нови, у свем св'јету нема равна пара.
 Крај мора природа чудо учинила:
 Што најљепше могла то је сатворила.
 Куд год око бацим, на лиево, на десно,
 Све је намјештено дивно и чудесно.
 Непољ сам гледао вечери бледа,
 Ал' оваког нигдје немадох погледа,
 И чудим се сунцу како може заћи
 Кад љепоте ове неће нигдје наћи.“⁷

Епска пјесма Матије Бана у народном десетерцу описује херојску борбу и смрт легендарног херцегновског војводе Лазара поводом узалудне борбе 1538-39. г. да се задржи од турске нове најезде тек ослобођени град. Бан је ову пјесму сијевао и посветио Чедомилу Мијатовићу „који нам је из повјесничке тмине

⁵ Петар I Петровић — Његош, Фреске на камену, природно Чело Вуковић, Графички завод, Библиотека Луча, књ. 13, Титоград, 1965, 391-92.

⁶ П. П. Његош, Горски вијенац, Титоград, Граф. завод, Луча, књ. 8, 1964, 106.

⁷ У недостатку Ненадовићевог рада цитирамо по наведеној књизи М. Цара, 70.

изнио па свјетлост ову велику народну личност". На основу историјских података, што их је Мијатовић пронашао у венецијанској литератури, пјесник жели да стиховима изваја личност овога јунака:

„И ја данас из листова твојих
Један цв'јетак хоћу да истрпем
И баћим га ланорима пјесме,
Докле год је људских покољења;
Један цв'јетак, а то сјајно име
Лазара нам новског војводе.“

Послије излагања тока битке и Лазаревих патњи још у граду пјесму завршава покликом:

„Херцег-граде, узоре врлина
И Лазару вјечни спомениче,
Ој, колико још градова може
Гроб такви св'јету показати.“⁸

И пјесма која описује једну другу погибију наших родо-
дуба уклана се у белетристички оквир око Херцег-Новога. То је
пјесма Војислава Илића-Млавег, посвећена јуначкој смрти по-
морског капетана Милана Срзентића, који је са својим другом
капетаном Филипом Хавијом стријељан 1914. г. на Швањоли.
Наводимо само карактеристичне одломке:

„На обали мора, пред раком дубоком,
Док јесенско сунце сја с небеског свода,
У сред масе света стоји сужањ млади
Криши Далматинац, син витешког рода.

Он је леп к'о Парис; млад к'о каиља росс;
Поносито држи љупку главу смелу;
Поглед му је кротак: прамен златне косе
Пада му по лепом и високом челу.

— — — — —
„И ћутање гробно обузе сву масу,
И, баш када она се ужасом виде
Шест уртних циви, у том истом часу
Сужањ трже руку и копрену скиде.

⁸ Матија Бан, Лазар Новски војвода, епска пјесма, Словинац, Ду-
бровник, 2/1879, 9. 130-31. О војводи Лазару написао је кратку пјесму у
прози Максим Злоковић, Херцеговачки војвода Лазар, Багдала, Крушевац,
X/1968, бр. 111—112, 48.

И отвори очи: дан је био красан;
У провидном зраку трептала је свила;
Ваздух је мирис'о на јесенске руже;
Природа је широм тако дивна била.

Он још једном баци поглед, препун жуџи,
На хриди и море, што к'о смарагл сија,
Па забаци главу и раздрљи груди
И узвикну: „Пуцај! Живела Србија!“⁹

У загребачком „Савременнику“ још 1909. г. Стјепко Илијић објавио је пјесму „На развалинама Стјепан-града“ до чијег текста нијесам успио доћи.¹⁰

Претпоставља се да је Дучића инспирисала фигура лава баш у Херцег-Новоме да напише пјесму „Крај мора“ у збирци „Јадрански сонети“. Цитирамо је у штељости:

„Лав камени један из млетачких дана
озбиљан и мрачан још на тргу седи,
на обали мора слуша шум Јадрана
и тде век за веком неосетно следи.

Стар и малаксао, и са гривом седом,
он је тешке шапе зарео дубоко,
докле мирно држи у обзорју бледом
свој мраморни поглед и студено око.

Дођу градска деца са веселим плеском,
драже га и јашу и засипљу песком
и бију га својим пушкама од зова.

Док он мирно гледа на море и чека
да гаије старе види из далска
што олоше некад пре много векова.“¹¹

Добро је познат међу својима и Јероним Корнер који у збирци „Блистави руб“ низом пјесама исказује своју носталгичну љубав за родним градом и читавом Боксом.

⁹ Војислав Илић — Млађи, Како умире Далматинац, Песме Домовини, одабрао и уредио Трифун Букић, Београд, 1938, 169—170. Ј. Ј. Капетан Милан Срзентић, Годинањак Поморског музеја, Котор, II/1953, 17—18. О Илићу и овој пјесми више Нико Бартуловић, Море у нашој књижевности, Сплат, 1927, 36.

¹⁰ Илијић Стјепко, На развалинама Стјепан-града, Савременик, Загреб, 4/1909, 12, 661-62. Календар Напредак, Загреб, 1928, 45—46.

¹¹ Ј. Дучић, Јадрански сонети, Сабрана дјела, I, 1969, 38.

Тако у пјесми „Бока“ пише:

„Кад проћем једном Пошту од Оштре
и мојим се очима забијели Нови,
на град тај пануће сјенка
гаје засјаше радости наше и снови.

Помолиће се црквица, гаје су чемпрес и маслина,
ведра дјевојчина у млаким сјенама дрвећа,
Многом ће санутнику отети усхит „Савина“!
А ја ћу се с болом сјетит њеног цвијеча.“

У пјесми „Прољеће у пристаништу“, која је подијелена на описе јутра и вечери у херцеговској луци, има сликовитих стихова без одрбеног стиха и риме, доста сличних модерној поезији:

„Рој се носача разбијежао по луци:
ужурбаност, трчање и удвиши
малих продаваца што паластуре носе у руци
чују се безбројни повиши.

Кад врева путника и носача цестане из луке
настаће тишина као замисљена...

Знатно бољи је опис вечери:

„А вече ће се спустит' печујно к'о сан.
Запалиће се тада латерне у луци.
Из кућница пристаништа к'о дуси
извириваће старци, погнуте жене
са тихом радости у оку и у дрхтавој руци.

А вече ће бити тако тихо и свјеже од лахора.
Море ће бит' мирно к'о да разумије њихово причање.
Само ће се кад и кад чути звук сирене
и шум весала што у даљини мора
возе на ноћно рибане.

Још је боља пјесма „У парку“ од које наводимо само неке строфе:

„Море љеска — избраздан пладањ сребра
Луку је прекрила прозирна сјсна.
Над њом мирује свака палма.
Тишина је у парку — снена.

— — — — —
— — — — —
Уз цесту су тиха свијетла прозора
Извила се пјесма. Одзвања гитара.
„Сјај мјесеца, осребрње мора
преливају се у пјесму пушу, пућу чара.“

Своме доживљају Херцег-Новога Корнер је посветио и рефлексивну пјесму „Магнолије“.¹⁷

И Рикард Каталинић-Јеретов написао је пјесму у част града, коју су својевремено објавили „Глас Боче“ и „Јадранска стража“ у овом своме гласилу. Доносимо је у цијелости:

„На литици кршној жива пјесма цвијећа,
а море се модри к'о лазурни камен.
Са ведрине сунце — животворни пламен —
природе је игри понајљепша свијећа.

Обасјава сјајем олеандре, поме,
наранче, лимуне, тропско невен биље.
Моћна рука Божја Еден благосиле
благословом среће, у величју своје.

Удивљени пјесник буди древне дане,
слуша славску пјесму, топот силних хата
што на седлу носе Срба и Хрвата
на јадранске жале, у сиване стране.

„На море, на Јадран!“ — зов се давно јави.
На море, на вратак срећи и слободи!
Нек' се на твом жаду славско коло води
Херцег-Нови, санче на Јадрану плави!¹⁸

Наш реномирани пјесник Душан Костић посвешује му двије пјесме. Прва је насловљена именом града:

„Зрело, презрело небо,
од ведрине сито и мутно.

Град који безуспјешно
гута зеленило
и своје потмуле воде.

Поред и других које се могу посредно да односе на Херцег-Нови као што су „На обали“, „Кућа“, „Дубрана“ и „Мамула“, пјесму „Сат градски“ доносимо у интегралном тексту:

„Нико га не запажа.
Нико му не поклања очи.
У жаморењу диеви, у пљеви музике ноћне
која хола по баштама, по терасама,

¹⁷ Јерошим Корнер, Блистави руб, Загреб, 1932, 16—17, 19—21, 29.
¹⁸ Глас Боче, III/1934, 95, 29. септембар, Јадранска стража, 12/1934, 10, 40.

али кад ура дође његова, када трене
„(то је кад мјесец сиђе међу улице и копрене
сна почне да разастире од мора до прозора)
тада изрони глас његов као успаванка
низ обамрли заливи, као вазнесење, као умирење.

Није увријебен, нити понижен,
он стоји како стоји,
узимајући времену мјеру.“¹⁴

Двије необјављене до сада пјесме Максима Злоковића на-
водимо по његовом рукопису:

ХЕРЦЕГ-НОВИ

„Са осамљеног бријега
палма гранама маше,
Падином вртоглаво
бокори цвијећа
падају у луку
и море.

У ритму кинарису,
палме и вријеса,
наранче златне
играју чудни плес
јесени сваке.

На кули, тамној
к'о сабласт и туга,
главниција распела пријежу.
Последњим загрљајем
цјелива нечије
давно
исплакане очи.

У луци бијела једра
пишу
чудне судбине и боли,
а море
у загрљају хриди
пјева . . .“

¹⁴ Душан Костић, Лирика Југа, Београд, 1977, 21—22, 23—25.

ХЕРЦЕГНОВСКИ НОКТУРНО

„Из мора сињег
ројеви звијезда
љубе камена подножја
кули
што стриш над луком.
У хору зрикаваца
читавс љетне ноћи
чека...
У плава пространства
утољене лабе.

На морској хриди,
при жалу,
сирена спава,
док јој се море игра
бокорима мирисне
косе...

У њепом оку
што заносно сија,
читао сам ријечи
давно заборављене
пјесме и чуо
нијеме звук
утољене
у бездан
луке...

Трошњој кули при хриди,
увлачи у тамна њедра
прсте
лукаво море.

Лакомо пали бисере
давно изгубљене,
и цвијеће
сасушене мирте.

Овдје је посљедњим пољупцем
уморно вече
окрунило моје чело.

Суза је моја оросила
наге руке
давно олбјегле
жене.¹⁵

¹⁵ Из рукописне збирке необјављених пјесама М. Злоковића.

Скоро је Душан Мустур, Боксљ настањен у Београду, издао двије мале збирке пјесама под симболичним насловом „Невјести Јадрана“. У другој има сонет посвећен Херцег-Новоме, писан у стилу народног десетерца. Наволимо само најљепшу строфу:

„Будан стражар на капији Боке,
биједи се к'о галеб на плажи,
са селима као златне токе
пун њепота и приморских дражи.“¹⁶

Шантић и Светозар Ђоровић одржавали су блиске везе и преписку са појединим Боксљима. Изгледа нам да је Шантић у добро познатој пјесми, сонету „Бока“, у стиховима:

„Никада се тебе нагласао не би!
Но да ми је једно: да постанем валом
стијега ти мора, па пред твојим жалом
да вјечито шумим и да пјесвам теби!“¹⁷

мислио на Херцег-Нови.

Сачувана је и добрим дијелом објављена преписка Светозара Ђоровића. У писмима своје пријатељу Вељку Радојевићу моли га да му пошаље фотографију Херцег-Новога за календар „Неретвањанин“ још 1893. г. кад је овај алманах почео да излази. Исте године тражи од Радојевића да му пошаље кратак белетристички опис града: „Пошаљи ми одмах опис Херцег-Новога, макар у десет ријечи, јер сам онај негдје изгубио.“¹⁸

Белетристика о Херцег-Новоме у прози заступљена је скоро у свим књижевним облицима, као што су путописи, репортаже, мемоари, писма, роман и приповијетке. Прво спомињемо Љубишу и његов путописни есеј о Боки:

„Зову Боком онај чаробни залијев у који се спуштају и тону кршевица и скоро неприступачна брда јужне Херцеговине и Црне Горе... Уласком Оштри Рт остаје с лијева; ово дуго пружало херцеговачкијех брда налик лемјена о ралу. С десне видиш зимзелене брежуљке луштичке и грбаљске на махове потрапаљене уз сунчани припек... Кад се брод крају примакне, видиш горе и доље просуту мнош лијенијех кућа, гдје промаљају измеђ зелена сада, гдје и гдје хрпом, гдје и гдје усамљене посред овјенчанијех перивоја. Ово је стари Херцег-Нови, којему је брштан облачно

¹⁶ Д. Мустур, Невјести Јадрана, пјесме II, Београд, 1980, 5.

¹⁷ Песме Домовини, 122.

¹⁸ Илија Кешмановић, Из преписке Светозара Ђоровића, Питања књижевности и језика, Катедра југосл. књижевности и језика Философ. факултета, Сарајево, III/1956, I—II, 173-74.

испукле зидове да му скрије плаве од олова развалине. Два му крила клону на бокове: Топла, ипало чак до Суторине и Мељине што почињу болницом млетачком, а свршују небаном Ђесаровом... Врх Новог града, који су земањом Шпањолима утврдили и своје му име набили, јаше као коњаник на првом реду зеленијех бријегова, а иза њега уздижу се до под облак кршевите горе.¹⁹

Овај Љубишин поетски опис града користили су и парафразирали Матавуљ и Марко Цар, што се види из њихових путописних биљежака.

Ненадовић је у прози боље изразио своје импресије него у стиху:

„Не умјем казати која је половина которског залива лепша, или она до Верига или она од Верига до Херцег-Новог. Обе половине имају своје особине, које се падмећу у лепоти... Од Верига до Херцег-Новог залив је више отворен, више ведар и весо. Обале његове вечито су цвјећем и зеленилом обасуте. Ту нема оног облачног неба и оних великих киша, које преко целе зиме Котору досађују... Пред сами залазак сунца, у друштву са још неколико чамаца, стигнемо под Херцег-Нови. Толико сам пута дошао и прошао туд, али никад ми није сва лепота тога краја изашла пред очи као тога вечера... Од Херцег-Новог, где цветају поморанце и лимунови, одакле испод африканске палме гледате врхове снежних брегова и пучину синег мора, где чујете само свој језик и звона манастира Савине, не тражите лепшега места ни у једном словенском крају, нигде га нећете наћи. У Херцег-Новоме зими нема зиме, јужни топли ветар греје га, лети нема неспособне жге: разлабени ветар са отвореног мора провејава га... Кад доћете у Херцег-Нови нисте дошли у туђу варош, чини вам се да сте дошли својој кући, међу своје сроднике, пријатеље и познанике.“²⁰

Лазар Томановић публиковао је у Новом Саду још 1868. г. путописне цртеже у којима је описао и Херцег-Нови. До овог текста нисмо успјели доћи него га само цитирамо.²¹ Заинтересовао је и кратак белетристички опис града из пера његовог историчара Тома К. Поповића:

„Спријед ти се раствара пространа лука, окружена гдје и гдје голим кршевитим предјелима, гдје и гдје омет

¹⁹ Ст. М. Љубиша, Бока, Целокупна дела, Београд, 1936, књ. I, 27—28.

²⁰ Томо К. Поповић, Херцег-Нови, 1924, 135—137.

²¹ Л. Томановић, Залив Которски, Лист Матице српске, Н. Сад, 1868. бројеви 23—34.

зеленкастим бречуљцима. У луку пак дивотним висовима, који се поносито извијају небу под облаке, а таман у очи јуту сједи Херцег-Нови."²²

Матавуљ је свој боравак у „старом Розонеку“ обилежио низом написа разног жанра. Најбоље су јавности познате његове приповијетке из херцеговског живота. Доста података мемоарских, литерарних и етнографских дао је у списима, који су изван приповједачких збирки. И до сада смо помињали дјелимично тај Матавуљев рад уопштено о Бокелјима и износили неке детаље о физиономији града у његово вријеме.²³ Познато је да Матавуљ само у овим приповјеткама, као и у осталим из Приморја, слика не само портрете него и пејзаже, које доцније напушта. Амбијент Херцег-Новога младом и врло талентованом књижевнику, који се увијек одликовао изванредним даром за пажања и описом ликова и догађаја, његове дуге шетње и пријатељства дају маха његовом таленту приповијдања које нам дочарава живе слике ове средине, њене природе и људи.²⁴

У „Билешкама једног писца“ као кистом слика пејзаже и ликове града:

„Особито Нови је надахњивао пјеснике. Његошу је старац који броји вале низ пучину као што би набрајао бројанице. Љубиши је раненик коме је бршљан покрио испукле зидине да му скрије плаве од олова модрице. Доктору Милану Јовановићу Нови је „мала Фиренца“. Други су нашли да му боље доликује име „српске Нице“. Али све је надмашно добри чика Љуба коме је Нови савршенство љепоте, нешто попут „Вишњета Јерусалима“ у емфазу црквенијех пјесника... Од свега тога, на први мах, ја сам сазнао гдје који живи чар, понеку „Новкињу дјевојку“, које и народне пјесме величају... У градићу, успавану међу старинским бедемима, који се руше као дрвена првоточица, гдје све мирише на старудије, гдје су у животу старинске мисли и навике, бијанце и савременог духа и покрета... Супротности које су ми се једнако рећале пред очима биле су тако неочекиване и јаке да су ми и данас живо у памети, жице него први утисци под Велебитом, кад још бијех дијете.“

²² Т. Поповић, и. л., Задар, 1883, 11.

²³ В. Ивошевић, Матавуљев записи о Бокелјима, Бока, II, с. 329—343. В. Ивошевић, Приморски и поморски мотиви у стваралаштву С. Матавуља, Годишњак Поморског музеја, Котор, 1978, 145—157.

²⁴ Марко Цар је најбоље познавао Матавуља из времена боравка у овом граду. М. Цар, Матавуљ у Херцег-Новом, Летопис Матице српске, 85, 235, 1909, 1—27.

У даљем тексту спомиње своја познанства са Лазаром Томаговићем и његовом супругом Петрославом Радуловић „од добре куће, одликовала се њепотом тијела и дутпе, образованошћу и умом“ ... Испиче своја познанства и доцније пријатељство са Јевром Гојковићем, кога ће да у једном врло успјелом портрету прикаже читаоцима у познатој приповијетки „Буро Кокот“, затим ликове конта Бура Војновића, проте Христофора Домбардића и својих колега у Поморској школи у Србини.

До смрти се Матавуљ сјећао година проведених у Херцег-Новоме и незаборавног друштва, што је истицао у препису са својим пријатељима. У Биљешкама је записао: „Тај најљепши дио моје младости провео сам у најдивнијем крају српске земље, на јужној тремећи, у приликама какве се замислити могу само за млада човјека који је имао нешто наклоности ка фавуловању. То ће се огледати и у причама за које сам грабу црпао из тога времена и средишта.“ Наводи поименично тих седам херцеговских приповједака.²⁵ Кратак опис града са нешто статистичких података изнио је у спису „Бока и Бокељи“ са нешто мало пејзажа: „Лаба пролази кроз теснац, на се пред очима путниковим разлије први бокељски пристан. Како се лаба примиче тако се промаљају међу густим зеленилом беле куће. Место је стрмо — од мора навише мрке, дебеле зидине загралиле су један део тих кућа ... Градић се зове Херцег-Нови, обичније Нови, често се спомиње у народним песмама ...“²⁶

У Матавуљевом спису „Десет година у Мавританији“ пише да је био постављен за учитеља у „вишој школи левкаћанске општине лени и веселог градића Ивоњије“ (Херцег-Новога — В. Ив.). „Обретох се у правом рају. Место дивно, здраво, друштво весело, другови у школи ваљани, живљење јевтино. Председник општине Јефије (Јевто Гојковић) постаде ми добар пријатељ.“²⁷

У поменутих приповјеткама описани су град и људи. Тако у „Бодулици“ казује да „у граду новском има трг, простран већ као што су сви тргови у старим градовима: десетак играча могли би ту заврћи коло кад би се снак други одатле уклонио“. Позната је садржина ове приче о крчмарици Рози и њеној удаји за младог Копавањанина Радула, који одлази у Америку. По повратку ожени се младом сланикињом званом Гусјеница, доби сина, кога је већ остарјела Роза необично завољела.

²⁵ С. Матавуљ, Биљешке једног писца, Београд, 1939, с. 56—58, 69—70, 83.

²⁶ С. Матавуљ, Бока и Бокељи, Сабрана дела, Београд, 1954, књ. VII, 139.

²⁷ С. Матавуљ, Десет година у Мавританији, Сабрана дела, књ. III, 11.

У новели „Љубав није шала ни у Ребесињу“ описује село Требесињ у којем се „у неколико томида збило око стотину кућа“.

Пун опис града имамо у приповијетки „Нови свијет у старом Розопеку“:

„Тридесет година прије град Розопек са подграђем имабаше нешто више од хиљаду душа... Становници се дијелаху на старосједиоце и дошљаке. И једни и други дијелаху се засебно на три стадежа: српску аристократију чиницаху стари поморски капетани, средину трговци и имућније занатлије, фукару сиромашнији ралници, лаћари и рићари... Али ондашњи Розопек могаше послужити за углед што се тиче реда. У њему је живот правилно текао; његова била откуцаваху једнаком мјером... Пошто би свако отишао на свој посао, онда би завладала тишина у граду... Али свакога дана без разлике кад би звоно огласило подневицу, кад чиновници излажаху из канцеларија, а ученици из двају школа, кад би се прозори око градскога трга испунили женскијем главама, тада би то срце розопечко трепутно, али јако, живнуло...

Пред вече у томе пошљедњем издушку розопечкога живота узаврио би трг; топот корака одјекиваше по плочнику, пси би урмичали, у томидама би берекинчићи, смијући се грчали на градску капију, а слушкиње бијежаху с врата. Град би се затворио, свијетче би плануло, настало би куќкање столскога посуђа, орило би се сребрено кикотање, па онда би се капији нагло затворили један за другим. И Розопек би једнодушно захркао.“²⁸

У приповијетки „Буро Кокот“, поред добро извајаног лика „г. Јенца“ (Јевта Гојковића), Матавуљ ријечима црта изглед Бокељског залива и Ловћена са прозора свога стана: „Очи ми сријетаху чудне противности. Из Боке разлила се непрегледна пучина Јадранскога мора... Лијево, ка истоку, врхови бокељскијех и прногорскијех брда застрти сунјетом продираху жарко небо. Од њих на десно ка души Суторини стаклено се тихи бокељски затон, који се нијута као змија кроза брда, у коме се огледају бијеле куће и тмасти гајени маслина, лимунова и поморанџи. Праменови различитијех боја шарају зреник и огледају се у води. Замислите промјене које настају како сунце броди по вишњој пучини кад је небо ведро, па ведросто и облачно, кад сунце залази, кад сутош наиђе, кад мјесец гране и звијезде затрепте или кад је густа помрчина, кад зора заруди, кад киша удари или се лом чини од силнога вјетра...“

²⁸ С. Матавуљ, Сабрана дела, књ. III, 446—449.

А портрет Јевта Гојковића овако слика: „Јешо је нисок, снажан, човјек, бујне вршне косе и браде, лица на коме се огледа здравље и живахност духа... Јешо је огранак угледне породице која је у сродству са најбољим бокелским кућама.“ С правом Матавуљ закључује: „Кад бих сад стао описивати све остале знатније људе... читаоцима би то било досадно.“ Овдје билежи и неке утиске који допуњују његово раније излагање. О грађанима Херцег-Новога и становништву околних села пише: „Парод, особито сеоски, јако ми се свидио и на први мах... Што ми се највише допада то је питомост тога народа... У срећању поздрављају се врло учтиво. Уз то су врло чисти, вриједни, штедљиви, умјерени ол јела и пића (а канда и у љубави).“²⁷

Матавуљева запажања и његов виртуозни опис ових утисака и до данас, послије једног вијека од његовог боравка у Херцег-Новоме, остају тако упечатљива и као живе слике пред очима његових читалаца. Он је највише и најљепше писао о граду и његовим људима и тако остао до данас непревазиђен у своме књижевном изразу.

Несумњиво Матавуљев пријатељ из тих младих дана Марко Цар доста је писао о своме родном граду, али све је то остало у сјени стваралаштва његовог незаборавног и рано преминулог друга.²⁸

Цар је бољи есејиста него приповједач. Зато су и његови путописни огледи знатно бољи од приповиједања. Он овако описује родни град:

„Кад се с пристаништа на обали, прилично стрменом узбрлицом, попнете у предграђе, открије вам се пред очима мајушка чаршија, заповиена неједнаким тобељастим каменом и оперважена с бокова узаним тротоарићима за којима се дижу станови разног кроја и висине, што се већим делом додирују и којима су приземља, махом, запремљена дућанима. Засаднице мештани два реда лулових дрвета, којима се густо грање испреплело, начинивши тако народу, за пазарне дане, прекрасно осоје... Десно од чаршије подиже се, над неглашњом градском капијом, наизучана сахат-кула.“ Описујући пазарни дан у граду пише: „Једном се на недељу окупљају на пазар сељаци из околних крајева. Отуд странцу згодна прилика да се нагледа...

²⁷ С. Матавуљ, Буро Кокот, Са Јадрина, Београд, 1891, с. 129—130, 142, 147—148.

²⁸ О томе више Нико Бартуловић у споменутом раду, с. 16—17, и Душан Секуловић, Један уташени свијет у дјелу Свма Матавуља и Марка Цара, Глас Босне, бр. 307—309/1938, и 310—313/1939. Треба овдје споменути и два историјска романа о личностима и догађајима у Херцег-Новоме у пријеме грофа Саве Владислава и митрополита Петра I Петровића-Његоша. То су Јована Дучића, Гроф Сава Владиславић, Сабрана дјела, 1969, књ. 5, и Чедо Вуковића, Порукe, Космос, Београд, 1963.

разних типова и живописне народне пошње. ... Овде је ваздух тако благ и тако миришљив и где мајка Прирола човеку тако љубазно и тако штедро раскрива своја божанска исцела" ... „Кад се над овим високим планинама наднесу прии облаци, а с пучине „уждије“ ветар, онда се овај тихи новски затон може зачас да преобрати у паклени казан ... Нови је у ово доба године (септембар) леп као сан, лепши но икада. Дању нас стално хлади заморац (ветар од запада), а вechери су тако благе и уз то прожете неком слатком чежњом која човечје срце буни, али га уједно испуњава и задовољством. Куд год ти око стиже расту смокве и сеју свој укусни плод по путу. А тек шипци. Њихово красно ноће распада се на грани и просипа по земљи своје ситно зрње које личи на рубин" ...²¹

У приповијеткама нема оне сијекине и динамике апкова, који дочаравају ово поднебље као кол Матавуља. Цар није имао тако развијен приповједачки таленат и његови портрети у овим казивањима могу да се примијене на свако подручје, јер нијесу довољно извајани. У њима Цар се више одушевљава херцеговинским природним амбијентом и употребљује га са вишењима старих источних писаца.²²

Црњански је написао једну кратку репортажу о граду:

„Овај град са старим зидинама шпанских и турских тврђава врло је пикторескан у вртovima, високо над морем. И сад се осећа још на хридинама, под тврђавом, нека шпанска меланхолија, а море је ту необично плаво ... Варош је сва у вртovima, који се дичу у терасама високо. Целу зиму ту цвета глицинија и ружа и зелени се широка тропска аспеза палме.“²³

Тешко болесна Милица Јанковић се овдје олмарала у септембру 1936. г. Тада су настала њена врло литерарна писма пријатељици у којима описује своја виђења Херцег-Новога и околине:

„Ишла сам у Херцег-Нови. Памтићу тај датум, јер то је за мене био догађај. Био је то 1. септембар. Небо чисто плаво, а море загасиције, дубоко прозирно, једва замуљано ... Топла! Ниједно име не би јој боље пристајало ... Мора да су је тако назвали људи који су из хладних крајева дошли и настанили се овде у заклону ... Сав је овај крај пун природне поезије и музике шумова ... Како ту мора

²¹ М. Цар, Наше Приморје, 67—68.

²² М. Цар, За књижевне дане, књижевни покушаји, Дубровник, 1883, 83—110; Приморје, Задар, 1911, 103—112, 153—158.

²³ М. Црњански, Херцег-Нови, Бока Которска, Београд, 1928, 8—10.

бити зими кад вам из вечно зеленог врта очи погледају на Ловћен под снегом, а рука вам се пружа за златном зрелом поморанџом . . .

Три глумца играју на овој позорници: небо, земља и море. Месец је генијални режисер коме се ваздух и простор безусловно покоравашу. Пауза нема, спуштања завесе нема, само несупадљивих, неприметних промена има. Херцег-Нови, огрнут тамним сепкама свога растиња, стражари на стењу, са пристаништа блистају два будна ока . . . Непомична брда и Херцег-Нови тону у сјајној магли и сенке њихове у води трепере и изгледају живе као најлепша стварност . . . И душа се предаје највећој тихој симфонији, која живот приближује смрти без страха и боли . . . Херцег-Нови, орловско гнездо на стењу, тај трговачки и ратнички град, опасан каменом, са зеленилом, са кућама у ваздуху, које изгледају као бледе руже.³⁴

Талентовани и плодни пјесник Франо Алфиревић веома је волио Боку. Његов рефлексивни есеј о овој прима је поема, стихована врло мисаоно у ријечима прозе. И он, као и Дучић, можда га и парафразира, наглашава још у почетку да „Крајеви као и бића имају душу којом су нам ближи или даљи . . . Море је узбуркано пред Херцег-Новим: то је још дрхтање недогледне пучине. Тај град . . . јесте прозор овога краја. Са зеленог брега, под једним голим брдом, он гледа из замиса пут отвореног мора. . . Јужњачки живот у овом граду пуни је веселих боја. Ведри и звонки су гласови пролазника . . . На малом тргу, где се продаје воће и зелен, усред шаренила народне ношње сељака, румених и витких, враћа нам мисли давно заборављених слика и приближује нас једноставном животу. Ништа не лечи меланхолију као тргови пуни земаљских плодова . . . Море је у овом граду живо и провидно . . . И зато волим Боку што се ту човек осећа потпун, мали и велик, преображен као да је природу доживео први пут.“³⁵

Слично овима тако су блистави и путнички записи Дучића Секуловића, који је своме граду посветио више њих, распјеваних у ритму нестихованих ријечи, живих и емотивних као најлепша пјесма. У прилици смо да објавимо одломке из неких од њих. Једна збирка тих написа објављена је у „Зетском гласнику“, олакше их и цитирамо. Своје путовање од Сушака до Боке биљежи под насловом „На путевима модрине и сунца“ и описује у њему нарочито Херцег-Нови:

³⁴ М. Јанковић, Писма из Боке, Глас Боке, бројеви 223—226, за 1936.

³⁵ Ф. Алфиревић, Бока, Српски књижевни гласник, нова серија, књ. 32, 16, 3, 1931, 425—432. Н. Михаловић, Алфиревић Франо, Лексикон писана Југославије, књ. 1, с. 43—44.

„Камење, вијенци камења на помножју постепено се заогрћу у зеленило... Стрмо, као опјеване куле Нибелунга, висе о небо Форте маре... Чини ми се да је то духовито смишљени декор за оперету... За тамном томилом испупаних зидина Канли-куле испловит ће кружан мјесец... Оваје је мјесечево свијетло зелено, интензивно зелено, а звијезде се само наслућују. Улица је ишарана помичним сјенкама; то су прозирни бијели облаци што лагано путују... Ово је град снова, преалан и тајанствен.“ Крвавој Канли-кули посвећује доста и евоцира усномену на војводу Лазара ријечима: „У њему имамо нов доказ какве је карактерс наш народ био у стању да произведе у данима свога највећег понижења.“³⁶ Друга Секуловићева поема без стиха је насловљена „Под штаделама Драчевнице“. У њему се понекад понављају ишчезе мисли из претходног написа, али има и нових запажања:

„Ко је рекао да мој град нема душу? Ви знате стару причу о томе како и предјели имају душу, исто као и људи, а свачија се душа брани од пасртаја... Оваје и камење говори, брада се надимљу, а киргаве маслине личе на испружене руке старца који се моле... Град је и сувише лијеп и свјестан своје љепоте... Под крунама нушкавих палма и у вртovima у којима су руже крвино-румене или бијеле као нови свијет, и мирисније од осталих ружа, згрчио се Херцег-Нови... Бијели и румени одраз мога града путује далеко, далеко по огледалу воле, што је чешће и бистрије од венецијанских огледала... Дође, украј мора, нагнуте зидине. На једном дугачком и поцрњелом зиду украј пута, као одломак из Шехерзадине приче, превјесило се тешко грмље олеандра...“³⁷

Наш реномирани пјесник, чије смо стихове цитирали, Душан Костић даровао је вољеном граду богате прегршти репортажа о Херцег-Новоме и његовим љепотама и знаменитостима под насловом „Импесије — Виђења Херцег-Новог“, које смо споминjali. Несумњиво је да Костићева пјесма и проза о овоме граду чине једну изузетну појаву какву на овом крају нијесмо упознали од Матавуљевих казивања. Књига је састављена „од три пиклуса, сваки са по више репортажа и стихова“.³⁸

Навешћемо само неке мање фрагменте:

„Све се оваје утапа у једну ријетко импресивну слику, флаунду до незаборана, чак су и оштри обриси Орјена у поза-

³⁶ Д. Секуловић, На путевима молрпте и сунца, Зетски гласник, бројеви 1—21/1932. Максим Завоковић, Душан Секуловић, новинар и књижевник, Зборник Которске секције Друштва историчара С. Р. Црле Горе, I, Котор, 1973, 201—208.

³⁷ Д. Секуловић, Под штаделама Драчевнице, Нова Европа, XXVII, Загреб, 1934, бр. 4—5, с. 187—191.

³⁸ Д. Костић, Импесије, Виђења Херцег-Новог, X-Нови, 1976, 16.

дини декор који необично подвлачи и допуњава, окренут сушу и плавили. Херцег-Нови је „сио на крај мора“, згуснут над станицом и малом луком, око тржнице и оних древних кула које високо вуку пут неба. Али иза тога он је раптркан; развучен као раскопна лезеза; не зна се, готово, гдје престаје и чим се наставља овај живописни градић... Код год је прилазио Херцег-Новоме, одлазио је заслијепљене душе. Пјесницима је био надахнуће, а другима — незаборавни сусрет... Ово је један од ријетких градова приморских у коме, ваљда, ничег нема романског.“ Костића град подсећа „на познату слику Јерусалима, какву су нам доносили наши знани и незнани хаџије“...

„Нема више старог Розонка, оног старог, Матавуљевог, не само по изгледу и обиму, него и по менталитету, ритму, стилу живота... Једно је збиља, сигурно: што се чешће будеш сретао с Херцег-Новим, све присније ћеш га и дубље осјећати.“³⁹

Роман за дјецу „Модро благо“ Костић је написао инспириран мотивима одаце и сву радњу у граду оставио.⁴⁰

На крају биљежимо главне елементе из приповједачког опуса Шпира Доклестића, Дунвана Достинића и Бранка Прњата, посвећеног родном граду.

Доклестић је мајстор домаћег пејзажа и његовог колорита. Сцена у његовим приповијеткама одвија се динамично и пуна је животних сокова. Писац је понекад у њима и писао у жапру афоризма и медитације. Платна ријечи су бавстава, у тоновима морског свјетлусања и једрине градског зимзелена. Приповијетку клеће и дотјерује прецизним дријетом ријечи.

Ево неколико мотива са тих платна:

„Стрмом узбрлицом с мора прољече се жустро бело нут Шантићевог стана на бријегу... С јужног обзора гомила бијелих облачића пловиле су као брзе једрилице градићу у сусрет, а мајско се сунце скриво за повећи син облак и, извирујући на моменте кроз његову паучину, завила враголасто међу валове сноове својих дугачких свјетло-жућкастих копопаца... Урлао је вјетар и нагонио море на обалу. Камени се бранио оштрим зубима...“

А онда медитације: „Чујем само стару Тору како ми мјери вријеме. Добро кажеш: у чему нам пролази живот: робујемо ћакулама, хвалећи пакости. Смијенимо се увучених канца и хоћемо себе да увјеримо да је то саосјећање... Ријеч је као тилка, свака има свој тон. Овиси гдје притиснеш и како је чујеш. Што се све крије у души, у оном талогу што ти зовеш фундаћ и одакле настају поти-

³⁹ Д. Костић, *Импресије*, 21–23, 29.

⁴⁰ Д. Костић, *Модро благо*, елизија „Ластавица“, Сарајево, „В. Малешић“, 1965.

цаји“ . . . . Овађе морс кроји и вага. Оигри мјерила и одре-
бује вриједности. Намће ти снагу своје воље. Зар не осје-
ћаш неизмјераи страх пред њим? Па оигет те привлачи оно
голсмо, недокучиво што ти помаже да сагледаш себе без
маске . . . Престанеш ли да се интересујеш за себе, остаћеш
без хране и очију . . .

И опет Доклестић поставља своја платна размишљања
у позаћене оквирос роднога пејзажа: „Негађе у даљини раз-
легао се потмуо хук. Заостали се гром, изгледа, сањиво ра-
стекао и спремао на починак. Сунчева кугла личила је на
тек убрану наранчу, којој је лети жаропек подарио пре-
рано жутило.“⁴¹

Достинић је о свом завичају написао роман и збирку при-
повиједака. Све се одвија овађе у граду или у његовој околини.
Главни јунаци су домаћи људи. Маће пејзажа, а више портрета
то је особина ауторовог стваралаштва. Његова ријеч је жива,
пластична, брзо и јасно нам дочарава догађаје, амбијент и ликовс.

У роману „Велики распуст“, који носи у себи доста ауто-
биографског, Достинић приказује тешке године окупације, мо-
рални и војнички пораз фашизма и исконску снагу нашег наро-
да, коју манифестују и његови талашњи друтови, ученици у
граду.

Ево и неколико осирта на његово сликаће пејзажа:

„Онда их је тај разлокани и прастари пут носио поред
маслињака и храстових гајева, воћњака и шикара, чак доље
до школе, окружене вјечитим зеленилом поморанци, дово-
ра и приморских четшара.“⁴²

Сав опис овог пејзажа односи се на школу у Србини, пред-
ратиу зграду која је у „лунци огромних пинија“.

Његове приповијетке у помелутој збирци сиомињу јунаштво
нашег човјека још из Наполеоновог доба, па подвиге у првом
и другом свјетском рату. У њима имамо врло лијепе описе при-
роде овога краја, сваки од њих има своју поруку, пластичну и
сугестивну. И сазнамо је одмах кад упознамо њеног протагони-
сту и средину у којој се јавља. Оне доносе здрави домаћи хумор,
а некад и неизбрисиву тугу. Тако оживљава Достинић прошлост
и брани је од заборава.

Бранко Пријат има савремену тему, али се присјећа и ста-
рих окупација и ондашњих јунака. О томе прича у приповијетки
„Док је падала киша“, о стријељању наших родомуба. У другој

⁴¹ Шниро А. Доклестић, Шлок, приповијетке, Титоград, 1975, 34,
43, 55.

⁴² Душан Достинић, Велики распуст, Х-Нови, 1962. Два промећа, Ти-
тоград, 1981.

„Тачно у четири“ црта дно градске панораме око трга: „Тамо је трг, пред кишом без људи, данас их нема, чудно је то. Трг је влажан са прљавим барицама... Копасте казаљке градског сата тресле су се на нјестру... Неколико бијелих, наверјастих голубова слетјеше са градског торња... Киша је падала... Сат... изненада щкнү. Казаљка се заустављала, заустављајући вријеме.“

У приповијетки „Зидови“ даје слику родног града, посматрају из даљине: „Град је био далеко, свјетлуцао је притиснут жегом... Однекуд је допирао писак жељезнице, а доцније ништа нијесмо чули сем шум таласа који су већ били нарасли.“⁴³ Свакако да је и у другој збирци „Плима и осјека“ дао пјесничког излива о најљепшем крају Боке до које овом приликом нијесмо могли доћи.

Велики белетриста Андрић, и поред својих инспирација из далеке прошлости, свакако да је овдје, у граду који је волио и дуго боравио, имао надахнућа о чему свједоче његови записи у збирци „Знакови поред пута“. Он описује пјесничким маниром градске чесме и вјековни шум воде као животне спате човјска: „Често седнем поред неке од тих чесама и слушавам ромор воде и гледам слабе трагове градске цивилизације за неколико векова уназад... Ова вода... цеди се и пробија, као кроз филтере кроз безбојне наслаге хумуса, камена и сплетова жила и корсња и овде на домак мора избија из мрака на видело дана... Слушајући шапат чесме... гледам нарангаје оних који су се на њој напајали или њеном водом прали... Врло често заборављам ко сам и где сам, само мислим о води... о кружном путу који она стално прелази између неба и земље... А можда понајчешће мислим о човековој потреби за водом... како се са њом бори, како је избегава, како је кроти и како је користи...“

Костић је добро запазио да Херцег-Нови нема у себи „готово ничег романског ни левантинског, иако су оба та стила и менталитета грозничаво настојали да му се наметну“.⁴⁴ Наш град живи слободан од свега тога, туђинског и мрског, јер има своју душу, свој идентитет.

⁴³ Бранко Прџат, Зидови, Цетиње, 1955. Плима и осека, Цетиње, 1962.

⁴⁴ Д. Костић, Импресије, 150.

Summary

HERCEG-NOVI IN THE FICTION OF THE 19th AND 20th CENTURY

Vaso J. IVOŠEVIĆ

Herceg-*Novi* has always attracted creative artists by its natural beauty, location and the temper of the people. It was written about by many home and foreign authors.

Folk poetry, both epic and lyric, which flourished here is rich in pure language and picturesque descriptions of people and events.

Herceg-*Novi* was the subject of the poetry by Njegoš, Matija Ban, Ljuba Nenadović, Ilić-Mlađi, Dučić, Korner, Kaialinić-Jeretov, and Dušan Kostić.

It supplied the matter for the stories of Simo Matavulj, and Marko Čar as well as the novels of J. Dučić and Č. Vuković. Novels and stories based on the events and landscapes of Herceg-*Novi* have been written by Š. Doklešić, D. Dostinić and B. Prnjat. This town inspired the essays and travel books by F. Alfirović, M. Janković, D. Sekulović and D. Kostić. In all of them its natural beauty, location, past full of events and the keeping of local identity are stressed.